

İSLÂM MEDENİYETİNİN BÜTÜNLÜKLÜ, KAPSAYICI VE DİĞER
MEDENİYETLERLE ETKİLEŞİME AÇIK YAPISI*

The Structure of Islam Civilization Being Holistic, Inclusive and
Open to Interaction with Other Civilizations

Abdulkadir MACİT**

Öz: Son iki asırdır dünyaya egemen olan modernizm iktisadi, siyasi ve içtimai eşitsizlikler üretmekte; insanlığın ihtiyaç duyduğu adaleti getirmek bir yana zulmün ve ifsadın temelini oluşturmaktadır. Bu temel ile birlikte Batılılar, İslam dünyasının tahrifatı ve ardından işgali neticesinde modernitenin unsurları olan hümanist, rasyonel, sekülerist, ilerlemeci ve pozitif bilim anlayışını İslâm dünyasına zerk etmişlerdir. Bütün bunlardan dolayı Müslümanlar birkaç asırdır bir aşağılık kompleksi ve özgüven problemi içinde yaşamaktadır. Modernitenin insanlığa verdiği bu zararlar Müslümanların ilmî sahadan geri çekilmesiyle de katlanarak artmaktadır. Bu artışı durdurmak için insanlığın modernite ile birlikte kopardığı hakikatlere yeniden bir dönüş gerekmektedir. Sorunun çözümü için öncelikle insanlık tarihinde 800 yıl büyük bir rol oynayan bir medeniyetin mensubu olan insanların, bütün bunların nasıl olduğunu ortaya koyması ve bu medeniyeti geliştiren bilginleri, ekolleri ve süreçleri bilmeleri gerekmektedir. Bunun için eğitim ve kültür algısında eğitim kurumlarında verilenlerden daha öte makro bir anlayış geliştirmek zorunluluğu bulunmaktadır. Eğitimden kastedilen salt sistematik örgün bir talim değil, zihniyetlerin her yaşta ıslah edilmesi ve modernitenin ifsadına maruz bırakılmamasıdır. Geçerli bir ilmî perspektif için çağın ilmî gelişmelerini de takip etmek gerekmektedir. Elbette bu yapılırken ne moderniteye göre (muhafazakâr modernleşme çabaları) ne onun için (batıcı modernleşme çabaları) ne de ona karşı (muhafazakâr çabalar) tavır içine girmeden İslam'da özgün olanı ortaya koyabilir, ayrıca modern olan da kullanılabilir ise modernitenin ifsadi izale edilmiş olacaktır. Zira Müslümanlar uygarlık kurduklarında kendilerinden önceki bütün tecrübelerden faydalandılar. Kendilerini onlara göre veya karşı durmak zorunda konumlandırmadılar. O süreçte dünya toplumlarından bilinçli olarak beslendiklerini kavramamız gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Teâti, Fuat Sezgin, Muhammed Hamidullah, Necmettin Erbakan.

* Makale Gönderilme Tarihi:07.11.2019 / Makale Kabul Tarihi: 30.12.2019 / Makale Yayın Dönemi: Aralık 2019
Doi: 10.20486/imad.imad.643844

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı,
Kocaeli, Türkiye / e-posta: abdulcadir@kocaeli.edu.tr / ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-5446-1924

Abstract: Modernism, which has dominated the world for the last two centuries, produces economic, political and social inequalities and it underlies the persecution and subversion far from bringing the justice needed by humanity. With this base, Westerners have injected the humanist, rational, secularist, progressive and positive understanding of science into the Islamic world as elements of modernity as a result of the falsification and after the occupation of the Islamic world. Because of these, Muslims have been having inferiority complex and lack of confidence for several centuries. These damages of modernity to humanity increase incrementally with the withdrawal of Muslims from the scientific field. In order to stop this increase, it is necessary to return to the truths that humanity has broken with modernity. To do this, first of all, people, who are members of a civilization that has played a major role in the history of humanity for 800 years, must demonstrate how this all happened and know the scholars, ecoles and processes that developed this civilization. For this, it is necessary to develop a macro understanding in education and culture perception and this must be superior to those given in educational institutions. Education is not merely a systematic formal teaching, but rather the rehabilitation of mentality at any age and not being exposed to the subversion of modernity. For a valid scientific perspective, it is necessary to follow the scientific developments of the age. Of course, while doing this, if the original in Islam can be taken without having an attitude that is neither according to modernity (conservative modernization efforts) nor for it (western modernization efforts) and nor against it (conservative efforts) and if the modern one can be used, the subversion of modernity will be removed. Likewise, when Muslims established the civilization, they benefited from all previous experiences. They did not feel like they had to be bound to them or against them. In this process, we need to understand that they are consciously nourished from world societies.

Keywords: İslâm, Teâti, Fuat Sezgin, Muhammed Hamidullah, Necmettin Erbakan.

Giriş

Tarih boyunca kültürler ve medeniyetler arasında karşılıklı etkileme, etkilenme ve etkileşim halinde olma türünden ilişkiler olduğu rahatlıkla söylenebilir. İslam medeniyeti için de durum diğer medeniyetlerden farklı değildir. Dahası İslam’da nübüvvet kurumu, toplumların birbirleri ile iletişimlerini sağlayan ve bunu teşvik eden bir süreci yürütmüştür. Nitekim Kur’an’ın “Ey insanlar! Biz sizi... birbirinizle tanışmanız için kavimlere ve kabilelere ayırdık.” (Hucurat, 49/13) ayetinde geçen *tanışmak* kavramı farklı milletlerle birlikte, onlarla etkileşime girerek (teâti, tesir ve teessür içerisinde olma), karşılıklı bir alışveriş ile iletişimde olunması çerçevesinde anlaşılmıştır. Ayete göre bir yönüyle toplumların birbiri ile iletişim halinde olmasını temin eden nübüvvet, gerek toplulukları başka topluluklara karşı açmak gerekse de başka topluluklara kapalı olduğu durumlarda bu duruma mani olmak için gönderilmiştir. Toplumların oluşum süreci ile nübüvvet arasında esaslı bir iletişim olduğunu ifade eden İbn Haldun (ö. 808/1406), toplumların yapısının değiştikçe, diğer

bir ifade ile toplumlar göçebe halden yarı yerleşik ve tam yerleşik hale, oradan da daha karmaşık yapılara geçtiklerinde nübüvvetin mahiyetinin de değiştiğini salık vermektedir.¹

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, "Hikmet mü'minin yitik malıdır",² "İlim Çin'de de olsa gidiniz alınınız"³ şeklinde ortaya koyduğu hedefler de hikmet ve bilginin farklı milletlerde olsa da tevarüs edilmesi gereken bir değer olarak kabul görmesini sağlamıştır. Bahusus İslam kendi dışındaki milletler ile girdiği ilişkide ilk olarak "-e göre" veya "-e için", ikinci olarak "-e karşı" kavramları ile ifade edebileceğimiz bir hareket ortaya koymamıştır. Aksine bir üçüncü tavır olarak "-e birlikte" anlayışı (teâti, tesir ve teessür) ile hareket edilmesini arzu etmiştir. Bu anlayış Müslümanlar için karşıdaki millet ile girdiği etkileşimde onun olumsuz yanlarını ya "iptal" ya da "ıslah" etmesini; olumlu taraflarını ise insanlığın birikimi nazarıyla değerlendirerek "devam ettirme"sini (ibka) mümkün hale getirmiştir. Bunu bir miktar açacak olursak; birinci tavır kendini kaybederek karşıdakine benzemek, ikincisi karşıdakinden istifade etmeden kendi içine kapanmak iken üçüncüsü kendin kalarak karşıdakinden istifade etmeye dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle üçüncü tavır karşıdakine bakarak kendindeki eskimleri, pörsümleri, değişimleri görebilmek ve bunları ıslaha yönelebilmektedir. İlki sorunu içte görür, çözümü dışarda arar; ikincisi sorunu dışta görür, çözümü içte arar; üçüncüsü ise insanların en önemli güç alanı kendileri olduğunu düşünerek aynaya bakabilmeyi savunur ve çözüm hususunda da dıştan yararlanmayı hedef edinir. Birinci ve ikinci tavır netice itibarıyla toplumlarda bozulmayı beraberinde getirirken üçüncü tavır ise yenilenmeyi sağlar.

1. Nübüvvetin Toplumlar Arasında Etkileşimi Artıran Yapısı

Nübüvvet toplumları kendi hallerinde yaşamaktan çıkarıp toplum olarak, başkaları ile bir arada yaşama tecrübesini insanlığa katmıştır. Peygamberliğin toplum içerisindeki en önemli katkısı küçük grupların toplumlar olarak yaşama tecrübesini kazandırmasıdır. Bu hususta Hz. İbrahim'in Mezopotamya'nın merkezinde bulunan

¹ İbn Haldun, Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, trc. Zeki Kadri Ugan (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 302-355.

² Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mâce, "Zühd", 15.

³ Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, 2/253 (Beyrut, 1410).

Babil İmparatorluğu'nun peygamberi olarak bu havzada bütün farklılıklar ile bir arada yaşaması, refahı adil bir şekilde paylaşması ve insanların bir tarağın dişleri gibi eşitler olarak hayat sürmesi çerçevesindeki mesajı insanlığa toplumsallık kazandırması hususunda dikkate şayandır.⁴ İbrahimî geleneği sürdüren ve pratik hayata uygulayan Hz. Muhammed'in getirdiği evrensel mesajlar da tüm toplumların meselelerini çözecek kapsam ve yeterlilik içinde olmuştur. Hz. Peygamber sonrasında Müslüman toplumların gerek kendi aralarında gerekse de diğer milletler ile birbirlerine kapanması durumlarında İslam alimleri içtihat ile gerçekleştirmiştir. Bu hususta hatırlanacağı üzere İslam'ın çıktığı dönemde iki toplum (Bizans ve Sasaniler) yerküre üzerinde toplumlar arasında kapalı bir ortam oluşturmuş haldelerdi. Ayet mucibince (Hucurat, 49/13) bu kapalılığın izale edilmesi gerekmektedir. Netice itibariyle Hz. Muhammed ile gelen nübüvvet aynı zamanda bu işlevi görmüş, dünya üzerindeki toplumların etkileşimini tekrar sağlamıştır.⁵

Bu vakit itibariyle toplumların daha da büyümesi ve karışmasının zirveye çıktığı, bundan sonra da iç içe olmasının daha yoğun olacağı bir düzlemi göz önüne aldığımızda Hz. Muhammed'den sonra toplumların iç içe olması durumu bugün "küreselleşme" olarak ifade edilen dünyanın küçük bir köye dönüşmesi, arzın bir tarafındaki hadisenin anında diğer tarafındakine ulaşması, ulaşım araçları ile uzun mesafelerin çok kısa zamanda aşılabilmesi gibi örnekler üzerinden de kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ve bu etkileşim gün geçmesin ki yeni bir evreye girmiş olmasın.

2. İslam Tarihi'nde Müslümanların Öteki ile Üç Büyük Karşılılaşması

Söz konusu ettiğimiz bu hususların ışığında İslam'ın, Hz. Muhammed ile tebliğine başladığı ilk zamandan günümüze kadar diğer milletler ile üç büyük karşılaşma etrafında etkileşim içerisine girdiğini belirtebiliriz. Bunlardan birincisi içinde doğduğu Arap toplumu, ikincisi geniş Mezopotamya'daki kendisinden önceki kadim medeniyet birikimleri, üçüncüsü ise Modernite düşüncesi ile gerçekleşmiştir. Bunlardan ilk ikisinde tüm yönleriyle güçlü bir noktada olan Müslümanlar özgüven içerisinde ve

⁴ Lütfi Sunar, "Dünya Tarihinin Ekseni ve Zemini Olarak İslam Medeniyeti", *İslam Düşünce Atlası (İDA)* (1: 68-75), 2017, 68-75.

⁵ Sunar, "Dünya Tarihinin Ekseni ve Zemini Olarak İslam Medeniyeti", 68-75.

fatih psikolojisi ile birlikte daha çok özne olarak iletişim kurarken üçüncüsünde yenilgi psikolojisi içerisinde, belirli düzeyde özgüven kaybı yaşar bir halde ve daha çok pasif olarak etkileşim kurmaktan (teâti ve tesir) ziyade etkilenen (teessür, tesir altında olan) durumunda kalmıştır. Dolayısıyla ilk ikisinde karşıdakine göre ve onun için bir tavır almaktan ziyade onunla birlikte bir süreç yürütmüşken, üçüncüsünde ise daha çok ona göre ve onun için kendisini şekillendirme zarureti duymuştur. Bu şekillenmenin muhtemelen bıraktığı en tahrip edici tesiri batılılaşma, özgüven eksikliği, geri kalmışlık psikolojisi ve ulus devlet yapısı ile kapalı toplum haline geçiş olmuştur.

2.1. Müslümanların Doğduğu Ortam ile Karşılığı

Kendisi üzerinde konuşmaya çalıştığımız bu karşılaşmalardan birincisi Arap toplumu ile gerçekleşmiştir. Bu süreçte İslam önceki satırlarda belirttiğimiz üzere ne ona göre ne onun için ne de bütünüyle ona karşı tavır ortaya koyarak bir ilişki tesis etmemiştir. Aksine İslam, tebliğ edildiği ilk dönemde Cahiliye toplumu ile beraber girdiği iletişimde Cahiliye uygulamalarının olumsuz taraflarını ya iptal ya da ıslah etmiş; olumlu taraflarını ise insanlığın birikimi nazarıyla değerlendirerek devam ettirmiştir. Bu tavır ile bağlantılı olarak İslamiyet geldikten sonra Hz. Peygamber; "İslâmiyet, cahiliyette yapılan antlaşmaları kaldırmaz, ancak takviye eder."⁶ buyurarak Arap toplumu ile birlikte girilen ilişkinin mahiyetini ve çerçevesini açıkça dile getirmektedir. Diğer yandan Hz. Peygamber Mekke'yi fethedip Kâbe'yi putlardan temizledikten sonra yaptığı konuşmanın bir bölümünde, cahiliye adetlerinden Kâbe hizmetlerine vurgu yapmıştır: "Dikkat edin ve iyice anlayın. Cahiliye dönemindeki her türlü faiz, kan davası, mal veya oç davası şu iki ayağımın altındadır. Kâbe hizmetleri (sidânetu'l-beyt) ve hacılara su dağıtma (sikâyetu'l-hac) işi hariç..."⁷

Bu açıklamaları merkeze yerleştirerek ifade edebiliriz ki, Hz. Peygamber cahiliye kabile sistemini ve asabiyet anlayışını müspet anlamda kullanmış ve bu asabiyeyi (sistemi) devletin kurucu unsuruna dönüştürmüştür.⁸ Diğer taraftan Hulefa-i Raşidîn'in seçiminde gördüğümüz farklılıklardan hareketle Arabistan'daki var olan

⁶ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam İslam Tarihi*, trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1:182.

⁷ Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ'*, nşr. M.Abdulhamid en-Nemisi (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1999), 1:392-393.

⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, 392-448.

yönetim biçiminin⁹ ve *fedâilu'l-Arab* (Arapların faziletleri)'nin *devam ettirilmesi* (sürdürülmesi) cahiliye toplumu ile girilen iletişimin alamet-i farikasıdır. Ancak şirke dayalı putperest inancı, köleliğe dayalı toplumsal yapıyı, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesini, kabileciliğin toplumların birbirine açık olmamasını temin eden kapalılığını *iptal* etmiş; Hac ibadetine karışan cahiliye uygulamalarını ise *ıslah* etmiştir.

2.2. Müslümanların Geniş Mezopotamya'daki Medeniyetler ile Karşılılaşması

Bu anlayış çerçevesinde Müslümanlar Hicaz'da gerçekleştirdikleri bu uygulamayı Hülefay-i Raşidin döneminden başlayarak Emeviler (660-750) ve Abbasiler (750-1258) döneminde hakimiyet kurduğu Horasan, Bilâd-ı Şâm, el-Cezîre, Mâverâunnehir, Harezmi, Mısır ve Mağrib havzalarında, diğer bir ifadeyle geniş Mezopotamya coğrafyasında sürdürmüştür.¹⁰ Bu dönemlerde bu havzalar üzerinde çok farklı inanç ve kültüre sahip olan Mısırlılar, Afrikalılar, İranlılar, Hintliler, Türkler gibi milletler ile etkileşime dayalı bir ilişki geliştirilmiştir. Nitekim Abbasiler döneminde 762 yılında kurulan Bağdat şehri hem yapısı hem de rolleri itibarıyla Helen, Fars, Hint ve Türk kültür ve bilim hamulesinin akarak burada bu iletişime dayalı yeniden dönüştüğü bir merkez haline gelmiştir. Yine bu dönemde Beytü'l-Hikme'nin (m. 830) kuruluşu bu etkileşimin kurumsal yatağı haline gelmiştir. Nitekim bu kurum Müslümanların başlangıcını Emeviler dönemine kadar götürebileceğimiz, etkileşim kurdukları yeni kültür ve medeniyet havzalarına ait özellikle bilimsel birikimi Arapça'ya tercüme etme faaliyeti ile etkileşimi zirveye taşımışlardır.¹¹

Malum olduğu üzere tarihin her döneminde kültür ve medeniyetler arasındaki etkileşimlerin en somut görünüşleri tercüme hareketi diye nitelendirilir. Bu bağlamda Beytü'l-Hikme'de Yunanca, Sanskritçe, Pehlevice ve Soğdça gibi dillerden yapılan tercümelemler dünya tarihinin gördüğü en büyük kültürler arası etkileşimin misali olarak ön plana çıkmıştır. Bu sayede aktarılan Antik birikimin Müslümanlar tarafından

⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Tarihi'ne Giriş*, trc. Ruhi Özcan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 44-45, 83-88, 95-96.

¹⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, 143- 170.

¹¹ Selahattin Polatoğlu, "Beytü'l-Hikme", *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, ed. İbrahim Halil Üçer (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360, 2017), 1: 331

“Antikiteye göre” veya “Antikite için” konumlanmadan dahası “Antikite karşısı”nda da yer almadan “onunla birlikte” etkileşime dayalı bir şekilde içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesiyle birlikte kadim felsefe-bilim zincirinin nihai halkası İslam dünyasına intikal etmiştir.¹² Müslümanlar, inançlarının ve düşünce sistemlerinin kendilerine verdiği özgüven içerisinde bu karşılaşmada tercüme faaliyetleri ile zikrettiğimiz felsefe ve düşüncenin anlaşılması, izahı ve tartışılmasını ilmi cihetlerle gerçekleştirmiş ve önceki tecrübelerden faydalanarak atlatmışlardır. Bu sayede Müslümanlar 7. asırdan başlayarak 17. hatta 18. asra kadar insanlığın merkez medeniyeti olarak milletlerin etkileşime dayalı bir şekilde bir arada yaşadığı bir zemin oluşturmuştur.

2.3. Müslümanların Modernite ile Karşılığı

18. asra gelindiğinde Müslümanlar siyasal ve iktisadi çöküntü, bilimsel zayıflama içinde bulunmakta; Batı ise modernite ile birlikte yeni bir toplumsal ve siyasal sistem üretmekte ve sanayi devrimine dayalı teknik gelişmeleri hızla sürdürerek *Büyük Dönüşüm* yaşamaktadır. Bu zeminin kaymaya başladığı 17. asırda esasen karşılaşılan sorunların bir muhasebesi yapılırken, çözüm de kendi *kadim medeniyet birikiminde* aranmıştır. Ancak 18. asırda muhasebe ve çözüm arayışı artık *cedid*'e yani Batı'ya göre yapılmaya başlanmıştır. Bu dönem itibariyle Batı medeniyeti ile girilen etkileşim çerçevesinde iki temel soru ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi “Biz nasıl bu hale düştük?”; ikincisi ise birinci soru ile de irtibatlı bir şekilde “Bu halden nasıl kurtulabiliriz?” Bu sorular etrafında özellikle 18. asırda başlayan büyük farkındalık askeri, idari, hukuki, ilmi olarak Batı ile yoğun bir şekilde etkileşime girilmesini zaruri hale getirmiştir. Bu bağlamda daha önce Abbasiler döneminde yapılan tercümelerden elde edilen tecrübe ekseninde Beytü'l-Hikme örneğinden hareketle 19. asırda Tercüme Odası isimli büyük kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar bir taraftan Avrupa ile köprü işlevi görmüştür.¹³ Bununla birlikte Batı'da ne olup bittiğini anlamak için Avrupa'ya özellikle Fransa ve Almanya'ya öğrenciler yollanmıştır. Diğer taraftan eğitim kurumlarının modernizasyonu çerçevesinde ciddi adımlar atılmıştır. Örneğin; 1773'te İmparatorluk Deniz Mühendishanesi, 1795'te İmparatorluk Kara

¹² Üçer (ed.), *İslam Düşünce Atlası*, 1:128-130.

¹³ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 225-226.

Mühendishanesi kurulmuştur. Bu Mühendishaneler Osmanlı eğitim sistemindeki modernleşme teşebbüslerinin ilk adımlarını teşkil etmiştir. Batılı bilim adamlarının da hoca olarak yer aldığı bu mühendishanelerde Batı felsefesi ve düşüncesine dayalı bilgilerin müfredata girmesiyle birlikte Batı tarzı bilme ve anlama biçimi etkili olmaya başlamıştır.¹⁴

Bazı adımlarını ifade ettiğimiz bu üçüncü karşılaşmada çözüme yönelik çabalar sergilenmesine rağmen 19. ve 20. asırda Batı karşısında mukavemet gösteremeyen İslam dünyası Avrupa ile önceki karşılaşmalarda olduğu gibi sadece ilmi veya askeri-siyasi alanda değil hayatın hemen hemen her alanında vuku bulan bir karşılaşma gerçekleştirmiştir. Bu karşılaşmada Avrupa, tabiri caiz ise sadece İslam dünyasını değil aynı zamanda tüm Batı dışı toplumları yenilgiye uğratarak modernizasyona dayalı tek taraflı bir tesir oluşturmaya çalışmıştır. Haddizatında sosyo-kültürel olarak modernizm, askeri ve iktisadi olarak emperyalizm ve sömürgecilik, siyasi ve idari olarak ulus-devletleştirme, dini olarak misyonerlik, ilmi olarak düşüncede pozitivizm, felsefe ve tarihi materyalizm, biyolojik ilimlerde Darwinizm, psikolojide Freudizm'in hakimiyeti ve dini ilimlerde oryantalizm İslam dünyasının bütün alanlarını tesir altına almıştır.

Bu süreçte Müslümanların her bakımdan modernitenin tesiri altında kalması Müslümanlarda özgüven eksikliği ve sorununu, sahip oldukları geleneğe ve birikime karşı şüphe duygusunu tetiklemiştir. Bu sorun Müslümanların fizik dünyasını ve anlayışlarını, neyin sorun edilip edilmeyeceğini, iş yapma biçimlerinden hayatı kavrayış ve yaşayış biçimlerine kadar pek çok şeyi değiştirmiştir. Modernitenin tahrifatı ve ardından İslam dünyasını işgali neticesinde sahip olduğu hümanist, rasyonel, sekülarist, ilerlemeci ve pozitif bilim anlayışı Batılılarca İslam dünyasına zerk edilmiştir. Bunun neticesi olarak Osmanlı-Türkiye modernleşmesi tarihinde de görüleceği üzere (örneğin İslam'ın bilgi sistemine dayalı eğitim anlayışımız muvacehesinde kurulmuş olan medreselerin kapatılmasından modern eğitim kurumlarının açılmasına, lisan değişikliği yapılmasından Tevhid-i Tedrisât'ın ilanına kadar) yapılan pek çok uygulama ile değişikliğe maruz kalmıştır. Bu değişiklikler Türkiye Müslümanlarını bir cihetten ilmi

¹⁴ Üçer, *İslam Düşünce Atlası*, 3: 1022-1042.

gelişimlerini sürdüremeyen bir konuma sürüklerken diğer cihetten önceki satırlarda belirttiğimiz özgüven eksikliklerine düşmelerini beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte bazı kesimler Avrupa merkezci bir yaklaşım ile moderniteye göre veya modernite için bir tavır sergileyerek neredeyse bütün varlığını modern olmak için gerçekleştirmeye girişmiştir. Bunlar İslam dünyasındaki batılılaşma çabalarının bir yansımasıdır. İlki *muhafazakâr modernleşme çabalarının* diğeri ise *batıcı modernleşme çabalarının* örneğidir. Esasen aralarında sadece ton farkı vardır. Bunlardan ikincisi modern olmak için bir çaba sergilemekle kalmıyor daha ileri giderek “Biz neden modern olamadık?” diye düşünerek tüm sahip olduklarını geriye dönerek modernite için sorgulamaya kalkışmaktadır. İkincisi ise anti *modernist tavırdır*. Bu tavır modern reddederek kendi varlığını modern karşısında kurmaya çalışmaktadır. Bunlar da “Bizim modern olmamızı engelleyen ne ise ona sahip çıkmalıyız.” düşüncesi içerisinde bulunmaktadır. Bu tavır da *muhafazakâr gelenekçiliktir*. Üçüncü tavır ise ne moderne göre, ne onun için ne de ona karşı bir tavidir. Bu tavır batılılaşmaya ve moderniteye karşı çok güçlü bir eleştiri içerdiği, modernitenin belirli hususiyetlerinin iptali veya ıslahı talep edildiği halde seçmeci bir mantıkla ve faydacı gayelerle ileri bir medeniyet addettikleri Batı ve modern dünya ile iletişim halinde ondan yararlanma yoluna gidilmesini salık veren bir tavidir.¹⁵

Bu üç tavra dayalı olarak son dönemde Müslümanların, karşılaştığı Batı medeniyetindeki birikime göre veya onun için davranmaktan ziyade özgüven içinde onunla birlikte, onun birikimini kendi formları (*iptal, ıslah ya da ibka/sürdürme*) çerçevesinde bünyesine katarak tarihi seyrine devam etmesinin zikrettiğimiz hakikate daha mutabık olduğunu ifade edebiliriz. Bu hususta hususen İslam ilim anlayışında bu tavrın gösterilmesi noktasında sahip olunması gereken perspektifin ve hususiyetlerin üzerinde durulması gerekmektedir.

¹⁵ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 136.

3. Medeniyetlerin Etkileşime Dayalı ve Birbirine Bağımlı Olması

Müslümanların her bakımdan gerilemesi ve ilmî sahadan geri çek(tir)ilmesiyle sadece Müslümanlar değil, aynı zamanda tüm insanlık büyük bir kayıp yaşamıştır.¹⁶ Zira dünyaya egemen olan kapitalizm ve ona alternatif olarak ortaya çıkan sosyalizm aynı dünya görüşünün farklı görünümünü temsil etmektedir. Birbirine alternatifmiş gibi görünen bu iki ideoloji de iktisadi, siyasi ve içtimai eşitsizlikler üretmekte; insanlığın ihtiyaç duyduğu adaleti getirmek bir yana zulmün temelini oluşturmaktadırlar. Bu düşünceye dayalı olarak kurulan modern Avrupa kendisinin biricik, eşsiz ve benzersiz olduğunu iddia etmektedir. Benzersiz fikrinin zeminini ise *ilerlemeci tarih anlayışı* oluşturmaktadır.¹⁷ Buna göre her şey bugün dünden, yarın da bugünden bilimsel ve teknik gelişmeler ile daha güzel olacaktır. Bütün Avrupa'da üretilen bilimin kökeninde bu bağlamda bir tarihsel akış anlayışı vardır. Bu akışta ise en önde duran, beyaz Avrupalıdır. Bu tarih anlayışı, Avrupa ya da Roma-Germen uygarlığının evrensel insan uygarlığıyla özdeş olduğu ve eski Yunan'dan beri kesintisiz ve doğrusal bir ilerleme içinde geliştiği ve bu gelişimin diğer hiçbir medeniyet ile etkileşim sağlanmadan elde edildiği varsayımına dayanmaktadır.¹⁸ Aslında bu, zihinsel bir kurmaca ve inşadır. Bugün seçmeci bir tarih anlayışı ile inşa edilmiş bir modernite ve bir dünya tarihi okunmaktadır.

Bu anlayışa göre Doğulu uygarlıkları statik, değişmez, geri ve tarihin ilk devirlerinde kalmış olarak tanımlanmıştır. Bu maksatla örneğin Dan Diner, İslam dünyası ve uygarlığı için “mühürlenmiş zaman” der.¹⁹ Bu anlayış, meseleleri ilerleme-gerileme kumpası içerisinde değerlendirmeyi salık vermektedir. Bundan ziyade medeniyetlerin içinde buldukları dönemin ruhunu, birbiri ile etkileşimini ve birbirlerine olan bağımlılıklarını iyi anlamak ufuk açıcı olabilecektir. Bu hususta

¹⁶ Nedvi, A. H. *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?* trc. Mehmet Süslü. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

¹⁷ Levent Yılmaz, *Modern Zamanın Tarihi, Batı'da Yeni'nin Değer Haline Gelişi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 39-40, 46-47, 168-170; Gerard Frankl, *Batı Uygarlığı Ütopya ve Trajedi*, trc. Yusuf Kaplan, (İstanbul: Açılım Kitap, 2003), 125-130; Loo, H. V. D. & Reijen, W. V. *Modernleşmenin Paradoksları* (2. Baskı), trc. Kadir Canatan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 21-25.

¹⁸ Loo&Reijen, *Batı Uygarlığı Ütopya ve Trajedi*, 21-25; Yılmaz, *Modern Zamanın Tarihi, Batı'da Yeni'nin Değer Haline Gelişi*, 95-96.

¹⁹ Dan Diner, *Mühürlenmiş Zaman İslâm Dünyasındaki Durgunluk Üzerine*, trc. Sabir Yücesoy (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011).

insanlık tarihinin, sadece devamlı bir zincirden ibaret olmayıp, karşılıklı bağımlılık içinde devam ettiğini belirtmesi ile Muhammed Hamidullah (ö. 2002),²⁰ Fuat Sezgin'in (ö. 2018)²¹ de ufkunu açan ifadeler ortaya koymuştur. Hamidullah, "Hiçbir devir, ırk; icad ve keşiflerin tamamen kendisine ait olduğunu iddia edemez. Bütün bilgiler, ne kadar ilkel bile olsa, daha önceki dönemlerden gelmektedir. Batı Avrupa'nın çeşitli milletlerindeki kültür gelişmesinde de Müslümanların önemli etkileri vardır, çünkü çok önce, Fenike, Kartaca ve İspanya'ya yerleşmiş Müslümanların varlığı bilinmektedir"²² derken medeniyetlerin birbiri ile bağımlılığına işaret etmektedir.

Sezgin'e göre ise bilimler sıçramalar yapmamakta, esasında yavaş yavaş tekâmül etmektedir. Bugün biz, 21. yüzyılın başında bütün insanlığın geliştirdiği bu bilimler manzumesinde maalesef Müslümanların 800 yıllık yaratıcılık merhalesinin bilimler tarihindeki yerini bulamıyoruz. Kendisi de bu eksiklik sebebiyle büyük bir hasretle "Bunu nasıl değiştirebiliriz?" sorusuna cevaplar aramakta ve bu konuda şunları söylemektedir: "Ben, 68 yılımı bu sahayı araştırmaya verdim. Milletler için zaman, bir insanın ömründen ibaret değildir. Her medeniyet kendinden öncekilerin devamıdır. Bugünkü Avrupa medeniyeti de İslam medeniyetinin muayyen bir devirden sonra, başka iktisadi ve jeopolitik şartlar altında ortaya çıkan devamından ibarettir. Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin çocuğudur. Birçok Avrupalı aydınının bunu kabullendiğini memnuniyetle görebiliyorum; ama büyük çoğunluk hâlâ bu hususta bir şey bilmiyor. Kendilerine bazı misaller verdiğinizde bunu dehşetle karşılıyor, inanmıyor."²³

Eserlerinden ve görüşlerinden yeri geldiğinde alıntılar yaptığımız Fuat Sezgin ve Muhammed Hamidullah örnekliklerine baktığımızda iki şahsın da ortak hususiyetleri arasında ilmi çalışmalarında kendi medeniyet birikimine dayanan ancak *teâti* ilişkisi sadedinde kendi dışındaki özellikle Batı medeniyetinden beslenmekten imtina etmeyen bir noktada olmalarını belirtmemiz gerekmektedir. Gayet sarih ifade etmek gerekirse, bu beslenme ne Batıya göre veya onun için ne de Batı karşıtlığı üzerinden yürümüştür.

²⁰ Abdülkadir Macit, *Muhammed Hamidullah: Modern Bir Alimin İlmi Portresi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019).

²¹ Macit, "Fuat Sezgin: Yitik Hazinenin Kâşifi", *Türkiye'nin Birikimleri-5* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015).

²² Hamidullah, *İlk İslam Devleti*, trc. İhsan Süreyya Sırma, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 136.

²³ Sefer Turan, *Bilimler Tarihiçisi Fuat Sezgin*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 55.

Bilakis Batı ile birlikte, onun imkanlarından istifade edilerek karşılıklı etkileşim halinde gerçekleşmiştir. Her ikisi de kendileri kalarak ancak Batı'nın insanlığın ortak birikimine yaptıkları katkıyı iptal, ıslah veya sürdürme araçlarını kullanarak ve alarak gelenek ile modern arasında ahenkli bir yapı tesis etmiştir. Örneğin; Hamidullah'ın ilim adamlığının esasında “üç şehrin (Haydarâbâd, Paris ve İstanbul) hikayesi”ni yansıttığını ifade edebiliriz. O, bu üç şehir merkezli gerçekleştirdiği ilim seyahatleri ile XX. yüzyılın en nadide rıhle örneklerinden birini sergileyerek ilim yolunda farklı medeniyetlerin birikimlerinin idrak edilmesi hususunda bizlere dünyanın nasıl da küçük bir köye dönüşebileceğini göstermiştir. Bu sayede Haydarâbâd ile Hindistan'ın, Paris ile Avrupa'nın, İstanbul ile Anadolu'nun birikimini ve tecrübesini şahsında mezcetmiştir.²⁴ Ayrıca Fuat Sezgin'in ilim adamlığının kıymetini Almanya örneğinde Batı birikimini kuşanması üzerinden takip edilebiliriz. Yine aynı tecrübeyi sergileyen Necmettin Erbakan'da da (ö. 2011) gözlemleyebileceğimiz bu durum günümüz ilim adamı prototipinin Avrupa'nın ilim anlayışı ve metodolojisini elde etmesi ve bundan beslenerek kendi metodolojisini kurması gerektiğini aşikâr hale getirmektedir. Her üç şahısta da gözlemlenen bu mezcolmuş hal onların ilim adamlığında geleneksel ile modernin, klasik ile çağdaşın, eski ile yeninin arasında birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğunun sarih bir formunu almıştır.

4. İlmi Bağımsızlık Vizyonunun Tesisi

İlmi düşüncesinin temeline fikrî bağımsızlığı koyan ve Müslümanların geri kalmalarının nedenlerini özel olarak inceleyen Erbakan'a göre bunun en önemli sebebi Müslümanların bir yandan klasik İslam (b)ilim mirasından uzaklaşmaları; diğer yandansa modern Batı'da ortaya çıkan ilmî gelişmeleri takip edememeleridir. Bu doğrultuda araştırmalar yapan ve İslam'ın ilme verdiği değeri ortaya koymaya çabalayan Erbakan, hayatının sonuna kadar Müslüman toplumların kendi köklerinden kopmaksızın yeni bir ilmî gelişim sağlayabilmesi için mücadele etmiştir. Bu mücadelesini sürdürürken günümüzde geçerli bir ilmî perspektif için çağın ilmî gelişmelerini de takip etmek gerektiğinin altını çizmiştir. Ona göre Müslümanların ciddi

²⁴ Macit, “Çağdaş İslam Tarihçiliği ve Muhammed Hamidullah”. *Dünyada Tarihçilik Dönemler/ Okullar/ Yaklaşımlar ve Tarihçiler*, ed. Ahmet Şimşek (İstanbul: Pegem Akademi, 2017), 327-328.

katkıları yaptıkları bilimsel gelenek insanlığın ortak malıdır ve onu Batılı tekelden kurtarmak gerekmektedir. Zira Batılılar Müslümanların bilimsel geleneğe yaptıkları katkıyı önemsizleştirerek modern ilimlerin temelinde yer alan katkıları küçümsemektedirler. Bundan ve önceki satırlarda belirttiğimiz sebeplerden dolayı bugün bir Müslüman ilim adamının özgüven problemi ortaya çıkmakta ve ilme katkı yapmakta psikolojik zorluklar oluşmaktadır.²⁵ Erbakan bu yönüyle Müslümanlarda ilmin yeniden inkişaf ettirilmesi için ilmi ve siyasi bilinci ve bağımsızlığı şart koşmaktadır.

Müslümanların klasik İslam bilim mirasından uzaklaşmaları ve Batı tarafından yazılan bilim tarihinin de yanlış ve yanlı olması sebebiyle Sezgin de dünya bilimler tarihinin yeniden yazılmasını salık vermekte ve ilmi bağımsızlık için bunun şart olduğunu belirtmektedir. Çünkü Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal etmişlerdir. Bu yüzden bugün Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe edilmektedir. Hâlbuki Yunanlılar ile Avrupa bilimi arasındaki dönemde bilimde diğer medeniyetlerle kıyaslandığında en hızlı şekilde bilimsel ilerleme dönemi mevcuttur ve bu İslam dünyasına aittir. Müslümanlar dünya sahnesine çıktıkları ilk on yıldan itibaren diğer medeniyetlerde görülmedik bir hızla bilimsel gelişmelere katkıda bulundu. Bugün bilinenin aksine çoğu modern bilimin kuruluşu bundan yüz, iki yüzyıl öncesine değil, 9 ile 16. yüzyıllarda yaşamış İslam bilginlerine dayanıyor. Portekizlilere mâledilen modern denizcilik bilimi için Sezgin, "Yüzde yüz İslam bilginlerine aittir. Bundan hiç şüpheniz olmasın. Modern denizcilik İslam dünyasının bir malıdır. İslam dünyasının bir başarısıdır." demektedir.²⁶

5. Aşağılık Kompleksinden Kurtulmak

Malum olduğu üzere Müslümanlar Batı tarafından yazılan bilim tarihinin yanlı olması sebebiyle birkaç asırdır bir aşağılık kompleksi içinde yaşamaktadır. Ancak bu durum karşısında yapılması gereken temel gaye, Sezgin'e göre, müthiş bir şekilde

²⁵ Sunar&Macit, "Necmettin Erbakan", 1313-1316.

²⁶ Seyfi Kenan, "İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin'i Dinlemek", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, 1 (4), 74-76.

gelişen ve 800 yıl insan akıl tarihinde büyük bir rol oynayan bir medeniyetin mensubu olan insanların, bütün bunların nasıl olduğunu düşünmesi ve bu medeniyeti geliştiren insan tiplerini tanımasıdır. Fakat yanlış biçimde üstünlük duygusuna da kapılmamak gerekmektedir. Sadece “biz ne kadar üstünmüşüz” deyip sonra da bir kenara oturmak doğru değildir. Aksine Müslümanlar Biruni’yi (ö. 1050), İbni Sina’yı (ö. 1037), Cabir İbn-i Hayyan’ı (ö. 813), İbnü’l-Heysem’i (ö. 1040) tanımalıdır. Dahası Sezgin’e göre Müslümanlar bunları araştırdığında bir insanın tek başına neler yapabileceğini, insanın yaratıcılığını göreceklerdir. Bu çalışmalar -ilk olarak- öncelikle Türklerin ve genel olarak Müslümanların, mensubu oldukları medeniyetin ne kadar yüksek olduğunu görmelerini sağlayacaktır. Sonra bu eserlerin görücülerinin de çoğalmasıyla Müslümanlarda ki aşağılık duygusu ve Avrupa medeniyetinin yanlış algılanması ortadan kalkacaktır. Nihayetinde Müslümanların içinden, daha ziyade Türkiye’den birçok çalışkan, üretken insan çıkacaktır. Binaenaleyh Avrupalılar nasıl 10. yüzyıldan 16. yüzyıla, hatta 17. ve 18. yüzyıla kadar İslam bilimlerinden buldukları bütün müspet bilimleri, pozitif unsurları aldılarsa, bu üretken insanlar hiç korkmadan bugün Avrupalıların ulaştıkları bizde olmayan bütün unsurları, bütün buluşları almak için bir yarış içerine girmelidir. Ona göre Japonlar biz Müslümanlar kadar bilimsel geçmişe sahip değillerken müthiş şeyler yaptıkları halde Müslümanlar hala yerlerinde saymaktadır.²⁷

Sezgin, Müslümanların şaşalı ve muhteşem asırlarının ardından yaşadıkları gerilemenin sebebinin İslam dini olmadığını şu sözlerle vuzuha kavuşturmuştur: “Müslüman dünyasındaki gerilemeye İslam’ın sebep olduğu iddiası doğrulansaydı 60 yılı bulan araştırmalarımda bu gerçeği kabul etmek zorunda kalırdım. Gerileyişin sebebi din değildir. Başka tarihî sebepler var. Müslümanlar, 8-16. yüzyıllar arasında tüm ilim dallarında önemli buluşlara sahiptir. Papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latinceye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyordu. Avrupa’da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada Batı, bilimini sanıldığı kadar aksine din adamlarına

²⁷ Tayfur Korkmaz, 20. yy. *İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*. M.Ü.S.B.E. İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

borçludur. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı.”²⁸

Erbakan da Batılılaşma projeleri sonrasında Türk insanının kendine olan özgüvenini ciddi oranda yitirdiğinin farkındadır. Bu yüzden o da modern bilimlerin tarihinin yeniden okunması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre birçok bilimi ortaya koyan Müslüman bilim adamlarıydı ancak Batılılar Müslüman ilim adamlarından intihal yoluyla kaynakları göstermeden her şeyi kendileri icat ediyormuş gibi gösterdiler.²⁹ Bu şekilde Erbakan aslında İslam ilim ve düşünce geleneğinde matematikten felsefeye, siyasetten sanata birçok bilimde Müslüman düşünürler tarafından yapılmış icatları yeniden hatırlatıyor ve “artık kimsenin karşımıza geçip Batıyı övmesine gerek yoktur”³⁰ diyordu. Anlaşılacağı üzere o, Batı eleştirisi ile birlikte esasen İslâm medeniyetinin üstünlüğü vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Zira “ıslah” için Müslümanların özgüvene ihtiyaçları vardır. Bu maksatla *İslam ve İlim* konferansları ile ilim-bilim tarihinin altın sayfalarında yerini almış Müslüman ilim adamlarının hayatları ile onların icat ve keşiflerini anlatarak, Batı karşısında kendini yenik hisseden İslam dünyasına özgüven aşılamaktadır. Özgüvenin yanı sıra Müslümanların miraslarına ilim-irfan ile yaklaşmalarını hızlandırmak da konferanslarının amaçları arasındadır. Bütün bu ifadelerden Erbakan'ın hedefinin İslâm medeniyetinin Batı medeniyeti ve diğer medeniyetlerden üstünlüğünü ispatlama gayreti olduğu tebellür eder hale gelmiştir.³¹ Erbakan tüm bu faaliyetleri ile “Geçmişte ilim sayesinde güçlü olmayı ve yeryüzüne nizam vermeyi başarmıştık. İşte şimdi aynı yöntemle yine başarabiliriz ve dünyanın en iyi ülkeleri arasında yine yer alabilir hatta dünyayı yönetebiliriz” şeklinde bir uyanışın oluşmasını istemektedir.

6. Eğitimde Makro Anlayışı Tesis Etmek

İslam'da eğitim ve öğretim faaliyetleri sadece dünyevi ilimlerin öğretileceği bir sistemden daha öte ahlaki ve vicdani değerlerin de eğitiminin verilmesini

²⁸ A. M. Şengör, “İslâm, Bilim, Türkiye ve Fuat Sezgin”. *Cumhuriyet Bilim ve Teknik*. sayı: 826, 2003..

²⁹ Necmettin Erbakan, “Prof. Dr. Necmettin Erbakan”, *Erbakan Külliyyatı*, ed. M. Mustafa Uzun (Ankara: MG V Yayınları, 2013), 68.

³⁰ Erbakan, *Üç Konferans, Sanayileşme Davamız*, (İstanbul: Fetih Yayınevi, 1974), 42.

³¹ Erbakan, *Milli Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*, yay. haz. Üzeyir Türk (Ankara: MG V Yayınları, 2016), 28.

kapsamaktadır. Bu durum Hz. Peygamberin *suffa* müessesinin kuruluşundan itibaren takip edilebilir. Nitekim suffada hem Arapça okuma yazma hem de İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak bilgilerinin eğitimi bir arada verilmiştir. Bu bilgilerin verildiği suffanın mescid ile bütünleştirilmesi İslam eğitim ve öğretim faaliyetinin teori ve pratik birlikteliğinin olduğunun sarıh bir numunesidir. Abbasiler dönemine geldiğimizde *suffa* kurumu tecrübesinden hareketle nakli ve akli ilimler ile ilgili çok önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu hususta Beytü'l-Hikme'nin ve Nizamiye medreselerinin kuruluşu dikkate şayandır. Özellikle Nizamiye medreseleri bir yandan İslam düşünce geleneği içerisinde üretilen bilginin örgütlü bir hale getirilmesi sağlanmış; diğer yandan farklı mekanlarda ayrı olarak gerçekleştirilen nakli ve akli ilimler çalışmaları ilk defa tek bir merkez altında toplanarak bilimsel bilginin sosyal organizasyonuna birlik kazandırılmıştır.³² Bu birlik XIX. asra kadar varlığını devam ettirmiştir. İmparatorluklardan ulus-devlete geçişte modern eğitim kurumları modernleşmenin de tesiri ile daha çok mikro düzlemde dünyevi ilimlerin öğretildiği bir hal almıştır. Bu durum son asrımızda eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bütünlüğünün kaybını da beraberinde getirmiştir.

Mevzubahis ettiğimiz dönüşümün ardından bugün, eğitim ve kültür algısında eğitim kurumlarında verilenlerden daha öte yeniden makro bir anlayış olarak zihniyet dönüşümü sağlanmalıdır. Çünkü eğitimden kastedilen salt sistematik örgün bir talim değil zihniyetlerin her yaşta ıslah edilmesi ve ifsada maruz bırakılmamasıdır. Bu noktaya ulaşmada Erbakan, eğitimde temel parametre olarak ahlakı, hak anlayışını, manevi/maddi kalkınmayı, doğru bir açıyı/istikameti ve her alanda amaca matuf düşünce kalıplarının oluşturulmasının zaruretini öngörmüştür. Bu maksatla Erbakan; “Eğitim, her kademedede insanımızın düşünce ve davranışlarında yanlışı değil doğruyu, zararlıyı değil faydalıyı, zulmü değil adaleti kötüyü değil iyiyi, çirkini değil güzeli seçip uygun vasıtalarla amelî meleke kazandırmaya yönelik planlı ve programlı çalışma yapma süreçlerinin bütünüdür.”³³ demiştir.

³² Polatoğlu, “Nizamiye Medreseleri”, *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, 2: 586-587.

³³ Yusuf Yalancı, “Millî Görüş’ün Maarif ve İrfan Kodları”, *Sebilürreşad*. Şubat&Mart 2107, 1014/XLI, 6-10.

Sonuç

İslam, Allah'ın insanların dünya ve ahiret hayatında huzur, refah ve saadet temin etmeleri hususunda dikey bir eksen olarak nübüvvet kurumu ile gönderdiği ilahi ilkeleri ihtiva etmektedir. Bu ilkeler insanlığın gerek manevi ihtiyaçlarının gerekse de maddi ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlenmektedir. Bu bağlamda insanlığın dünyada maddi anlamda ihtiyaçlarını karşılamak, refahı temin etmek, çoğaltmak ve stabil hale getirmek maksadıyla birbirleri ile etkileşime girmelerini salık vermektedir. Medeniyetlerin yatay eksenini oluşturan bu uygulamaları teşvik eden İslam, dikey eksen olarak nübüvvet ile birlikte bu teşviki düzenleyen sistemi de ortaya koymaktadır. Coğrafi şartlar itibariyle farklı farklı kabilelere ayrılan insanlığın birbirleri ile etkileşim halinde olmasını murat eden Allah, bu iletişimin koptuğu vakitlerde nübüvvet ile tarihe müdahil olmuştur. Sıkça dile getirildiği gibi tüm peygamberler toplumların bir arada yaşaması ve birbirleri ile etkileşim halinde hayatlarını sürdürmelerine yönelik tebliğ faaliyetini yerine getirmiştir. Bu konuda onlar karşısındaki göre veya karşısındaki için veyahut onun karşısında kendisini konumlandırmadan onlarla birlikte etkileşime dayalı bir tanışıklık sergilenmesi için oldukça ehemmiyetli ve işlevsel sorumluluklar üstlenmişlerdir. Buna münasip tavırlar tarihimizde çok fazla yer almıştır. Ancak insanlık bu tavırlara dayalı olarak inşa ettiği yapısını modernite ile birlikte hakikat anlayışında pek çok tahribata maruz bırakmıştır. Bundan dolayı hakikat ile bağı koparmış insanlığın mezkûr yapısına yeniden bir dönüş yapması beklenmektedir. Bu dönüşü ancak Müslümanlar nebevi bir eylem olarak gördükleri üçüncü tavır sahibi olarak gerçekleştirebileceklerdir. Zira sadece coğrafi olarak değil aynı zamanda düşünce olarak da *vasatı* ve *itidalî* temsil eden Müslümanlar, nübüvvetin etkileşime dayalı mesajı üzerinde ne moderne göre, ne modern için ne de moderne karşı bir tavır sergilemeden kendisi olarak kalarak ancak modernden de istifade ederek insanlığın kopan irtibatlarını yeniden sağlayabilir. Bu konuda ivedi olarak aşağılık kompleksi ve özgüven eksikliğinden arınmalı, ilmi bağımsızlık temin edilmeli, İslam eğitiminin makro bir anlayış ile sürdürülmesi gerektiğini idrak etmeli ve medeniyetlerin etkileşime dayalı ve birbirine bağımlı olduğu düşüncesi fikirlerin ve eylemlerin merkezi bir yerine yerleştirmelidir.

Kaynakça

Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

Chadwick, Owen. *19. Yüzyıl Avrupalı Aklın Sekülerleşmesi*. Trc. Murat T. Aslan. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.

Diner, Dan. *Mühürlenmiş Zaman İslâm Dünyasındaki Durgunluk Üzerine*. Trc. Sabir Yücesoy. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Erbakan, Necmettin. *Üç Konferans, Sanayileşme Davamız*. İstanbul: Fetih Yayınevi, 1974.

Erbakan, Necmettin. "Prof. Dr. Necmettin Erbakan", *Erbakan Külliyyatı*. Ed. M. Mustafa Uzun. Ankara: MG V Yayınları, 2013.

Erbakan, Necmettin. *Davam*. Ankara: MG V Yayınları, 2014.

Erbakan, Necmettin. *Milli Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*. Yay. Haz.: Üzeyir Türk, Ankara: MG V Yayınları, 2016.

Frankl, Gerard. *Batı Uygarlığı Ütopya ve Trajedi*. Trc. Yusuf Kaplan. İstanbul: Açılım Kitap, 2003.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam'a Giriş*. Trc. Cevat Aydın. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Hamîdullah, Muhammed. *İlk İslam Devleti*. Trc. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam Tarihi'ne Giriş*. Trc. Ruhi Özcan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.

Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Müesseselerine Giriş*. Trc. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.

İbn Haldun. *Mukaddime*. Trc. Zeki Kadri Ugan. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik. *Siret-i İbn Hişam İslam Tarihi*. Trc. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

Karakoç, Sezai. *Yitik Cennet* (21. Baskı). İstanbul: Diriliş Yayınları, 2015.

Kenan, Seyfi. “İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin’i Dinlemek”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 73-98, 2003.

Korkmaz, Tayfur. 20. yy. *İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*. M. Ü. S.B.E. İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Loo, H. V. D. & Reijen, W. V. *Modernleşmenin Paradoksları* (2. Baskı). Trc. Kadir Canatan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.

Macit, Abdulkadir. “Fuat Sezgin: Yitik Hazinesinin Kâşifi”. *Türkiye’nin Birikimleri-5*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015.

Macit, Abdulkadir. “Çağdaş İslam Tarihçiliği ve Muhammed Hamidullah”. *Dünyada Tarihçilik Dönemler/ Okullar/ Yaklaşımlar ve Tarihçiler*. Ed. Ahmet Şimşek. İstanbul: Pegem Akademi, 2017.

Macit, Abdulkadir. *Necmettin Erbakan*. Köln: Plural Yayıncılık, 2018.

Macit, Abdulkadir. “Hint Dünyasının Hilafet Çabası: Hint Hilafet Hareketi’nden Uluslararası Hilafet Konseyi’ne”. *Geçmişten Günümüze Hilafet*. Ed. Mustafa Büyükaşçı, Ali Satan ve Abdulkadir Macit. Ankara: Nobel Yayınları, 2019.

Macit, Abdulkadir. *Muhammed Hamidullah: Modern Bir Alimin İlmi Portresi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Makrizi, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir. *İmtâu’l-Esmâ’*. Nşr. M.Abdulhamid en-Nemisi. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, 1999.

Nedvi, Ebu’l-Hasan Ali. *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?* Trc. Mehmet Süslü. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

Polatoğlu, Selahattin. “Beytü’l-Hikme”, *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, (1: 331). İbrahim Halil Üçer (Ed.). *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, (3: 1313-1316). Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360, 2017.

Sunar, Lütfi. “Dünya Tarihinin Ekseni ve Zemini Olarak İslam Medeniyeti”. *İslam Düşünce Atlası (İDA)* (1: 68-75), 2017.

Sunar, Lütfi ve Macit, Abdulkadir. “Necmettin Erbakan”. *İslam Düşünce Atlası (İDA)*, (3: 1313-1316). İbrahim Halil Üçer (Ed.). Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360, 2017.

Şengör, Celal. “İslâm, Bilim, Türkiye ve Fuat Sezgin”. *Cumhuriyet Bilim ve Teknik*. sayı: 826, 2003.

Turan, Sefer. *Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Üçer, İbrahim Halil (ed.). *İslam Düşünce Atlası I-III*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360, 2017.

Yalanız, Yusuf. “Milli Görüş’ün Maarif ve İrfan Kodları”. *Sebilürreşad*. Şubat&Mart 2107, sy. 1014, c. XLI, s. 6-10, Ankara, 2017.

Yılmaz, İrfan. *Yitik Hazinesinin Kâşifi Fuat Sezgin*. Ed. Salih Gülen, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2009.

Yılmaz, Levent. *Modern Zamanın Tarihi, Batı’da Yeni’nin Değer Haline Gelişi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Summary

Modernism, which has dominated the world for the last two centuries, produces economic, political and social inequalities and it underlies the persecution and subversion far from bringing the justice needed by humanity. Westerners have injected the humanist, rational, secularist, progressive understanding of science into the all non-western societies generellay and into the Islamic world particularly as main elements of modernity as a result of the falsification and after the occupation of the Islamic world. As they have been affected by these, Muslims have been having inferiority complex and lack of confidence for several centuries due to the political, economic and intellectual collapse. These damages of modernity to humanity increase incrementally with the withdrawal of Muslims especially from the political, economic and intellectual fields. In

order to stop this increase, it is necessary to return to the truths that humanity has broken with modernity.

In order to return to the truths, first of all, it is necessary to make the place of the Islamic religion in the minds of the Muslims of which they are members. It should not be forgotten that Islam, sent by God as a vertical axis with prophethood, to provide peace, prosperity and happiness in the life of the world and the hereafter, plays important roles in meeting not only the spiritual needs but also the material needs of humanity. In this sense, it is important to keep in mind that Islam advises people to interact with each other in order to meet the material needs of humanity in the world life, to ensure, increase and stabilize the prosperity. It should be noted that Islam, which encourages these practices constituting the horizontal axis of civilizations, has put forward an integrated system that regulates this incentive along with prophethood as the vertical axis. Allah wishes humanity, which is in the situation of tribalization due to the geographical conditions, to meet and interact with each other and He has been involved in history with prophethood in the times when this communication breaks. As it is frequently mentioned, all the prophets carried out communiqués to ensure that communities live together and interact with each other. As we have indicated in the previous lines, it is essential that mentioned trait of Islam should be re-arranged in a powerful way in a period when modernity tries to standardize the differences of people and assimilate their originality.

For the solution of the problem, people who are members of a civilization that has played a major role in the history of humanity for 800 years must demonstrate how Islamic civilization and thought occurred and know the scholars, schools and processes that developed this civilization. For instance; Fuat Sezgin says “Muslims should know Al-Biruni (d. 1050), Ibn Sina (d. 1037), Jabir Ibn Hayyan (d. 813) and Ibn Al-Haytham (d. 1040). It should not be forgotten that Muslims will see what a person can do alone and the creativity of a person when they investigate these things. First of all, these studies will enable particularly Turks and generally Muslims to see how high the civilization they belong to. Then, with the increase of the audience of these works, the

feeling of inferiority in the Muslims against the West and the misperception of European civilization will be eliminated.”

On the other hand, it is essential to read the history from our own perspective of civilization, not from a Eurocentric and progressive view of history. Only with this perspective, the central place of Islam and Muslims in world history can be realized because one of the biggest events affecting the world history is the emergence of Islam. In a short time after the emergence of Islam, the paganism of Jahiliyyah was buried in history, the Sassanid empire was defeated and Zoroastrianism was abolished. Eastern Roman Empire was kept its hands off ancient lands. Religions have once again been influential in history with the emergence of Islam and its integrated structure that regulates social life. The physical geography map has been rearranged and has continued on this arrangement until today. Moreover, China was moving to the west and its progress was halted and remained at its present boundaries. Even though the historical truth is like this, it is not possible to see this from the European centrist point of view. Looking at them from our own perception of time is essential to achieve the truth.

For this, it is necessary to develop a macro understanding in education and culture perception and this must be superior to those given in educational institutions. Therefore, education and training should include the education of moral and conscientious values rather than a system in which only material and worldly sciences are taught. A sustainable national education policy that demonstrates an educational approach providing all these mental transformations in society should be pursued. Education is not merely a systematic formal teaching, but rather the rehabilitation of mentality at any age and not being exposed to the subversion of modernity. In reaching this point, morality, the concept of rights, moral and material development, the right path and the necessity of creating mindscapes directed towards to aims in every field should be envisaged as the main parameter in education. For a valid scientific perspective, it is necessary to follow the scientific developments of the age.

Of course, while doing this, if the original in Islam can be taken without having an attitude that is neither according to modernity (conservative modernization efforts)

nor for it (western modernization efforts) and nor against it (conservative efforts) and if the modern one can be used, the subversion of modernity will be removed. Likewise, Muslims benefited from all previous experiences when they established the civilization. They did not feel like they had to live according to them or against them. In this process, we need to understand that they are consciously nourished from world societies. Within that period, communication was established by canceling the aspects of other's accumulation of truths that did not conform to the truth, separating the truth and the non-truth, and correcting the mistakes involved in the truth, and ensuring that the truth was taken and maintained. What we should do today is to act on these principles. In this study, the understanding of education of Islam that encompasses life in all its aspects and the interaction dimension that Islam attends with other civilizations have been discussed and with the introduction of the process that has been going on since the Prophet Muhammad (pbuh), critics have been realized for our understanding of education and science in the last century.